

BOEKERIJ

VERSLAG OVER HET DIENSTJAAR 1926.

Mijne Heeren,

Om te voldoen aan de voorschriften van het Reglement der Secretarie, heb ik de eer U verslag te doen over den toestand van de Boekerij der Academie gedurende het jaar 1926.

Aanwinsten. — De aanwinsten worden regelmatig medegedeeld in onze *Verslagen en Mededeelingen*; gedurende het verlopen jaar bedroegen zij 346 boeken en brochures, en 87 tijdschriften en dagbladen. Daarvan werden 337 boeken en brochures, en 30 tijdschriften aan de Academie ten geschenke aangeboden, namelijk:

	Boeken en brochures	Tijd- schriften
Door de Regeering	19	13
Door openbare besturen, letterkundige en andere genootschappen, onderwijsinrich- tingen enz. in België	20	4
Door Academiën, Universiteiten, Biblio- theken enz. uit den vreemde.	163	13
Door buitenlandsche eereleden	6	
Door werkende en briefwisselende le- den der Academie	38	
Door bijzondere personen :		
a) Uit België	59	
b) Uit andere landen	52	
	337	30

Werden aangekocht 9 boeken en 1 tijdschrift.

Ruildienst. — In ruiling met haar *Verslagen en Mededeelingen* en haar *Jaarboek* ontving de Academie: uit België 33 tijdschriften en dagbladen; uit den vreemde 24 tijdschriften.

Her Herman Stekin van Scutdorpe

door J. JACOBS, werkend lid der Kon. Vl. Academie.

Toen we eenige maanden geleden bij onzen geleerden Collega Dr. Jac. Muyltermans een lijvig handschrift ter inzage kregen hem welwillend ter hand gesteld door den Z. E. Heer Peeters, priester te Hechtel bij Leopoldsburg in Limburg, vermoedden we geenszins dat deze nieuwe aanwinst onze kennis van de godsdienstige literatuur en van de drukke betrekkingen, welke vooral in het Oosten onder de kloosters bestaan hebben, alweer zou uitbreiden. De belangrijke studiën op *De seven Manieren van Minnen* door Beatrijs van Nazareth, op de *gedichten van Hadewijch*, op de *prozateksten van Ruusbroec*, op het *Vaderons* van *Broeder Gheeraert Appelmans* hebben ons geleerd dat in Zuidelijk Brabant en Limburg en West-Duitschland van het begin der 13de Eeuw af tot het midden der 14de E. een verbazende opbloei op litterair gebied heeft plaats gehad. Ons onderzoek aangaande dit onbekend *hs.*, evenals de jongste studiën op het *Apocrief Evangelie* van Nicodemus en op *Tondalus' Visioen* en *St-Patricius' Vagevuur* zal nu verder bewijzen, dat zelfs gedurende de 15de Eeuw het geestelijk proza op datzelfde oostelijk gebied lang niet verwaarloosd werd.

Het *hs.*, waarvan hier sprake is, bevat een lange reeks *onderrichtingen op het Vaderons*. Eerst verklaart de schrijver de *Voorrede* van het gebed des Heeren: *Hier beghint die voersprake op den heiligen pater noster, dien onse lieue here Jhesus Christus selue ons geleert heeft met synen gebenediden heiligen honichvloeienden monde*. Hij toont, steunende, lijk ook verder, op teksten uit het Oud- en Nieuw Testament, op de leer van de HH. Vaders, het nut en de noodzakelijkheid van het gebed in 't algemeen, en van het *Vaderons* in 't bijzonder (blz. 1-13). Vervolgens verklaart hij omtrent gelijk in den grooten Mechelschen Catechismus, de woorden *pater noster* (blz. 14-20); daarna onderzoekt hij de waarde van elk woord afzonderlijk: *pater* (blz. 20-60), *noster* (blz. 60-79), en legt het overige der voorrede: *die bist in den hemel* insgelijks uit (blz. 79-96). — Dan komt de *eerste* vraag aan de beurt: Hier beghint die *eerste* bedinghe van den heiligen pater noster: *Gheheilich u eerde dyn name* (blz. 96-111); nadien de *tweede* vraag: Ad-

veniat regnum tuum. *Toecome dyn ryck* (blz. 111-140). *Derde vraag*: Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra. *Dinen wille geschiede inder eerden als inden hemel* (blz. 140-189). *Vierde vraag*: Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. *Geeff ons kuden onse dagelichsche broet* (blz. 189-226). *Vijfde vraag*: Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. *Vergheeft ons onse schout als wij vergeuen onsen schulderen* (blz. 226-277). *Zesde vraag*: Et ne nos inducas in tentationem. *Ende leit ons niet in becoringen* (blz. 277-368). *Zevende vraag*: Sed libera nos a malo. *Verloess ons van quade* (blz. 368-446). Eindelijk volgt als slot: Ende hier nae volget wie goet dat woert is: Amen (blz. 446-464). De schrijver tracht allerwege zijn leering toe te lichten door middel van voorbeelden, ongeveer 145, getrokken veelal uit de Schrifttuur, uit het leven van kloosterlingen (abten, abdissen, priors, precurators, celliers, monniken, novicen, conversen, kluizenars) behorende tot de orde van St-Benedictus, van St-Bernardus, van *St-Bruno*; uit de HH. Vaders (Ambrosius, Caesarus, Gregorius, Bernardus), uit de levens van bisschoppen, aartsdiakens, priesters en heiligen (o.a. de bisschop van Utrecht, de H. Antonius, Cyrillus, Hugo, Macharius, Elisabeth, Katharina van Senis), uit het *Bijenboec*, uit het leven van keizers, ridders en historische helden (o. a. Alexander den Grooten, Vespasianus, Juliaan den Apostaat, Tondalus, Coenraad uit Sassenland, Landgraaf Lodewijk, Keizer Frederik).

Uit wat voorgaat blijkt 1. dat er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen ons *hs.* en het kleine merkwaardig *hs.* uit de eerste helft der 14de Eeuw van Broeder Gheeraert Appelmans onlangs door P. Reypens te Brussel ontdekt en uitgegeven; 2. dat we hier te doen hebben met sermoenen gepredikt door een kloosterling vóór kloosterlingen. En werkelijk aan het slot van ons *hs.* blz. 464 lezen we deze merkwaardige verklaring: Desen heiligen pater noster ende dese salighe leeringe daer op dat predieden die weerdige vader *her herman stekin*, vicarius vanden cloester van sinte annen bi brugge, die staerff int iaer ons heren M.CCCC ende XXVIIJ op den XXIIJ^{sten} dach van aprille. Item dit boeck is geschreven te maestricht int besloeten susterhuis opter meechdendries, ende voleindet op sinten cristinadach. Ende het heeft geschreven ein arme susterken, arm van doechden, suster Katryn van rade int iaer ons heren doe men screiff M.CCCC. ende IXXXVIJ. Bidt om gods wil voor die suster einen Ave Marie

van mynnen, dat ich alle myn gebreken moet verwynnen, ende mynnen god getrouwelicken mynnen. Ende men in mach dijt boeck niet vercoupen, want daer op soenendage ende heilige dage in geschreven is (blz. 464).

Het is dus duidelijk dat de eerste opsteller van ons *hs.* zekere *her* (=eerw. heer of Dom) *Herman Stekin*, geestelijk bestuurder van het Karthuizer klooster St-Anna nabij Brugge, op 23 April 1428 overleden is, en dat de karthuizerin Katrien uit het St-Agnesklooster (?) te Maestricht in 1487 het *hs.* (M) van een ander *hs.* gewoonweg afschreef.

* *

Doch wie was nu verder die *her Herman Stekin*? Over dien man meldden ons de repertoria van Mnl. *hss.* en wiegedrukken, ook die van Nijhoff en Campbell, in den beginne niets. Zij kennen trouwens niets dan *Lat.* werken van Herman, en vermelden hem slechts onder de *Lat.* benaming *Hermannus de Petra*, eig. Herman van Steen. Maar mijn goede vriend F. Reypens, dien ik over ons *hs.* (M) gesproken had, kreeg heel toevallig in het derde deel van den Catalogoog van Van den Gheyn, op nummer 2386 der Kon. Bibliotheek te Brussel den titel van een *tweede Mnl. hs.*: *Die expositie oft verclaringhe op die bedinghe, die ons lieve heere Jesus Christus sinen apostelen leerde* onder de oogen, en vond achter aan het werk de belangwekkende nota van P. Van den Gheyn, dat het *hs. B* de Vlaamsche vertaling was van een *Lat.* sermoenboek opgesteld door Herman de Petra van Scutdorpe en uitgegeven te Oudenaarde in 1480 (1). Hierdoor werd voor ons alle twijfel opgehelderd: Hermannus de Petra (de in 't *Lat.* vertaalde naam) der oude repertoria is de karthuizer-monnik *her (dom) Herman Stekin* (=Steenkin) geboren te Schüttorf bij Bentheim aan de Vecht in West-Duitschland.

* *

Het loont hier de moeite eens na te gaan, wat de opstellers onzer repertoria en geschiedschrijvers met een lichtzin-

(1) P. L. Reypens, S. J. die met zooveel kennis en vlijt de schatten der Mnl. godsdienstige literatuur onderzoekt, betuigen we hier onzen hartelijksten dank ook nog om andere belangrijke mededeelingen.

n'igheid zonder weerga over dien man en zijn werken geschreven hebben. 't Is waarempel leerrijk!

VALERIUS ANDREAS DESSELUS schrijft in zijn *Bibliotheca belgica* (Leuven, 1643) dat Hermannus **de Petra** van *Santdorpe* (?) was, en gedurende 34 jaar het St-Annaklooster bij Brugge bestuurde.

FOPPENS, *Bibliotheca Belgica* (1739) schrijft 1ste deel, blz. 478: Hermannus de Petra, **Santdorpius**, bestuurde 34 jaar de karthuizerinnen bij Brugge en stierf den 23 April 1428. Hij schreef 50 sermoenen op het *Vaderons* welke te Oudenaarde in 1480 door Johannes Caesar, en te Leuven in 1484 door Johannes de Westphalia in 't Latijn uitgegeven werden.

De naamlooze schrijver van het *hs.* n° 4051-4068 uit de Kon. Bibliotheek te Brussel getiteld: *Miscellanea historiae Carthusiensis* n° 41, fol. 265-269 spreekt van Domnus Hermannus **Petra**, **Santdorpius**, die omtrent 30 jaar vicarius was te Brugge, en 50 sermoenen schreef op het *Vaderons* gedrukt te Oudenaarde in 1480 bij Joannes Caesar.

PAQUOT in zijn *Mémoires* (1768) blz. 604-605 kent Herman **van den Steen**, ook Herman **Petra**, ou *de Petra* ou *de Santdorpe*. Il tirait son nom du village de *Santdorpe* en **Flandre**, où il doit être né vers le milieu du 14e siècle. Il entra dans l'ordre des chartreux, et fut chargé de la direction des religieuses de son ordre au couvent Ste-Anne près de Bruges. Il s'acquitta pendant 29 ans de cette charge, et mourut le 23 avril 1428.

De heer EMILE VAN ARENBERGH in de *Biographie nationale* IX, 262 schrijft de vorige auteurs nogmaals zonder onderzoek letterlijk af: « Herman surnommé *de Petra*, **Petri**, **van den Steen** ou de Santdorp, village de Flandre. Il prit la robe de frère chartreux, enseigna au monastère de Trèves, et mourut le 23 avril 1428. — Verder meldt hij nog dat volgens een uabericht in een *Lat.* uitgave Herman stierf in 1412, zooals ook MOLANUS in zijn *Bibliotheca theologica manuscripta* aanneemt. Hij weet nog te vertellen, dat OUDIN in zijn bekend repertorium een derden druk vermeldt uit 1470 in 8° zonder den naam van den drukker of de plaats op te geven. Geen wonder, want **die** wiegedruk zal wel nooit bestaan hebben.

CAMPBELL, die alleen de *Lat.* werken van Herman inzag, vermeldt in zijn *Annales de la Typographie neerlandaise*, n° 919, 920: *Hermanus de Petra*, van **Scutdorpe**; doch *Her-*

man Stekin, den gewonen familienaam van den predikant, kent hij nog niet.

Wonder genoeg houdt het zoo hoog geroemde *Repertorium Bibliographicum* van HAIN, Berlin, 1925 1ste deel, blz. 18, nog altijd aan de valsche traditie, waar hij spreekt van *Hermannus de Petra*, **Santdorpius**. Hain heeft dus de bestaande wiegedrukken nooit ingezien.

Gelukkig bestaan er naast deze reeks schrijvers die, met uitzondering van Campbell, blijkbaar de gedrukte *Lat.* werken van Herman Stekin nooit nasloegen, geloofswaardige getuigen, die met meer kennis van zaken spreken. In het *Opusculum Arnoldi Bostii*, Karthuizermonnik te Gent, over de voornaamste Vaders der Karthuizerorde door Theodorus Petreius in 1609 te Keulen uitgegeven lezen we blz. 26-28 o. a. deze alleszins geloofswaardige feiten. We vertalen: Over Hermannus Petreus, vicarius der Karthuizerinnen te Brugge. Hermannus *Petra* van *Scutdorpe* was een zeer geleerd en heilig priester, die door zijn welsprekend woord de godvruchtige lieden boeide, de lauwen aanvuurde, de zwakken opbeurde. Nadat hij een tijd lang als gewoon kloosterling geleefd had, werd hij door zijn oversten naar Brugge in Vlaanderen gezonden tot de kloosterzusters van St-Anna, en bestuurde deze meer dan 29 jaar. Om ook aan ver af wonende personen en aan het gansche nageslacht dienst te kunnen bewijzen schreef hij een merkwaardig werk in 6 deelen bevattende *sermoenen op de zondagen en de andere kerkelijke feestdagen* van het jaar. Deze onderrichtingen had hij meermaals mondeling aan zijn onderhoorigen gegeven. Verder bezorgde hij *vijftig wel gestyleerde en allernuttigste preeken op het Vaderons, welke wijd en zijd om hun innerlijke waarde verspreid geraakten*. Bovendien schreef hij nog een boek over het bestuur van kloosterzusters, en een tractaat over de Onbevleete Ontvangenis der H. Maagd, en ontsliep blijkmoed in den Heer ten jare 1428 op den feestdag van St-Joris martelaar, zijnde 23 April. — Al wat deze Karthuizer BOSTIUS omstreeks 1600 dus 170 jaar na het overlijden van zijn roemrijken ordegenoot heeft geschreven, blijkt waarheid te zijn, vermits het overeenkomt met de inlichtingen, welke we in de oudste, dus betrouwbaarste bronnen ontdekken.

Ten eerste, bestaan er van de wijd en zijd verspreide 50 Sermoenen nog wel **drie** verschillende *Lat.* wiegedrukken: een *eerste* gedrukt in 1480 te Oudenaarde bij Arnoldus Caesar d. i. den Keyser, berustende in de Kon. Bibl. te Brussel, en in de

bibliotheek van 's Rijksuniversiteit te Gent ; het telt 144 bladen verdeeld in twee kolommen van elk 40 regels druk, — een *tweede* met juist denzelfden inhoud werd gedrukt te Leuven in 1484 bij Joannes van Westphalen ; één exemplaar berust op de Universiteitsbibliotheek te Gent ; — een *derde* wiegedruk verscheen in 1512 te Rouaan bij Ricardus Goupil, waarvan eveneens één exemplaar te Gent aanwezig is. Welnu van de drie wiegedrukken, welke, wat den inhoud betreft, haast letterlijk overeenstemmen, vermelden de twee eersten achteraan dat de sermoenen het werk zijn van den godvruchtigen heer Hermanus bijgenaamd de Petra, geboren te Scutdorpe, professor aan het Karthuizerklooster onder de muren van Trier, later gedurende meer dan 34 jaar vicarius in het St-Annaklooster bij Brugge en gestorven in 1412. Zij vermelden nog het bestaan van de *zondagpreken* in zes boekdeelen, van de handleiding voor het bestuur van kloosterzusters. De *derde* wiegedruk van Rouaan schrijft de 50 Sermoenen op het Vaderons toe aan Dom Arnoldus (sic! l. Hermannus) de Petra, geboren te Scutdorpe, vroeger professor te Trier ; maar zwijgt over den dood en de andere werken van Stekin.

Ten tweede, de haast gelijktijdig ontstane Mnl. *hss.* van Maastricht en Brussel spreken bijna eensgezind en nog duidelijker dan Bostius. Het *hs.* van Maastricht (1487) vermeldt, zooals boven gezegd is, dat her Herman Stekin de 50 Sermoenen predikte te Brugge en dat hij stierf den 23 April 1428. Het tweede *hs.* afkomstig uit het Rooklooster te Audergem en berustende op de Kon. Bibl. te Brussel meldt op het einde : Dit heilighe pater noster ende dese saleghhe leeringhe daerop dat predicte die werdeghe Vader her herman Stekijn, vicarius van den clooster van Sint Annen bi Brugge, die dat cloester gheregheert heeft, die starf int iaer ons heeren 1428 op den 13 dag van April (waarschijnlijk slecht gelezen voor 23 April). — Als we nu weten dat de Karthuizer Bostius de twee eerste wiegedrukken heeft ingezien, vermits hij er een tekst uit aanhaalt, en dan toch den sterfdag vaststelt op 23 April 1428, mag men aannemen dat die datum de juiste is, en dat de gewone familienaam van Hermannus de Petra wel **Herman Stekin** is. Indien nu ook de boven reeds aangehaalde *Miscellanea* melden dat Dom Herman Petra, gesproten uit een ridderlijk geslacht, doctor in de godgeleerdheid, van 1398 tot 1400 zijn vicariaat waarnam te Brugge, dat hij daarna naar zijn professiehuis te Diest terugkeerde of elders een prioraat aanvaardde, en nadien nog 28 jaar het klooster te

Brugge bestuurde, mag men zeker aannemen, dat hij van 1398 tot 1428 d. i. zoowat 30 jaar vicarius geweest bij Brugge. Jammer genoeg hebben we de *Kroniek van het St-Annaklooster* te vergeefs opgezocht, en vruchteloos gesnuffeld in het Brugsch archief, om maar ergens den naam van den bekenden predikant Herman Stekin aan te treffen.

We weten dus met zekerheid dat Dom Herman Stekin, geboren te Schüttorf in het graafschap Bentheim, in het Karthuizerklooster te Trier is getreden (zie *Serm.* 35) aldaar of elders schitterende studiën heeft gedaan, en de godgeleerdheid onderwezen, totdat hij in 1398 naar Brugge is gestuurd, waar hij als predikant een buitengewonen bijval genoot en den 23 April 1428 stierf.

Hetgeen al zijn biographen vermelden nl. dat hij *heilig en geleerd* was en *gaarne aanhoord* werd, bevestigen ten derde zijn werken zelf. In de sermoenen op het *Vaderons* is blijkbaar iemand aan het woord, *die* zelf zijn leer beleefde, die de veelvuldige communie aanpreeft, een groote godsvrucht had voor de Onbevleete Maagd, iemand *die* de Schriftuur, de H. Vaders, het Byenboek, de kerkelijke geschiedenis op zijn duimken kende, vermits zijn Sermoenen krioelen van teksten daaruit geput, iemand, *die* met zooveel bijval predikte, dat onmiddellijk na de uitvinding der boekdrukkunst te Oudenaarde, te Leuven en te Rouaan drukkers werden gevonden om zijn leering tot gemeen goed te maken, en dat ook die Lat. werken blijkens het Maastrichtsche en het Brusselsche *hs.* weldra in de volkstaal overgezet werden.

Hoogst waarschijnlijk heeft Dom Herman zijn sermoenen te Brugge in 't Middelnederlandsch voorgedragen. Hij was geboortig van Schüttorf, was kloosterling geweest in Limburgsche gewesten, en kende dus een soort Mnl. spreektaal. Dat hij in 't latijn zou gepredikt hebben is niet totaal uitgesloten, wijl de Karthuizerinnen te dien tijde wel eens zoodanig ontwikkeld waren, dat zij ook latijn verstonen. Hadden zij in haar bibliotheek het Latijnsch commentaar niet van St-Thomas op Joannes en zijn *Lat.* vastenpreken? En is een *hs.* afkomstig uit hun klooster niet voorzien van een in 't *Lat.* gesteld opschrift? Verklaart Bostius ook niet uitdrukkelijk dat Dom Herman de sermoenen, welke hij mondeling aan zijn onderhoorigen predikte, in een beschaafden stijl neerschreef?

Opmerking verdient in 't voorbijgaan nog het verschijnsel, dat Dom Herman na 30 jaar te Brugge verbleven te hebben

steeds zich zelf is gebleven : hij is een minzame, geleerde kloosterling, maar ook een oosterling gebleven ; in zijn *exempla* laat hij personen optreden, die hij vooral in Duitschland, in Limburg en Brabant had leeren kennen : zoo gewaagt hij van kloosterlingen uit Trier en Keulen, van Jan van Ninis, een vermaard doctor in de godgeleerdheid in Brabant ; maar nergens vernoemt hij personen of instellingen uit Vlaanderen.

Hoe zijn nu uit het Lat. *prototype* der 50 Sermoenen onze beide Mnl. *hss.* tot stand gekomen? Bij den dood van Herman Stekin in 1428 bestond zeer waarschijnlijk maar één soort Lat. *hss.* van de Sermoenen nl. de tekst door Stekin zelf neêrgepend tot onderricht van eenvoudige personen onder vorm van sermoenen. Dit getuigt Stekin zelf in het Lat. voorbericht afgedrukt in de drie wiegedrukken. Die Lat. tekst werd ongetwijfeld naar alle gewesten gedragen, afgeschreven en gepredikt zoowel in 't Latijn als in 't Fransch en in 't Nederlandsch. Bij de uitvinding der boekdrukkunst ging onmiddellijk één dezer Lat. ter pers te Oudenaarde in 1480, te Leuven in 1484 en de uitgevers verklaren eensgezind in een nabericht, dat die Sermoenen zoowel voor geestelijken als wereldlijken hoogst noodzakelijk en opwekkend zijn. Daar nu in sommige kloosters de broeders, zusters, conversen en donaten, — in de wereld allerlei godvruchtige lieden geen latijn verstonden, ligt het voor de hand, dat een priester, wellicht een karthuiser zelfs nog vóór 1480 de Lat. sermoenen in zijn moedertaal heeft overgezet, en wel derwijze dat de onderrichtingen voortaan als een **meditatieboek** voor alle geestelijken en wereldlijken dienstig konden zijn.

Trouwens in welke verhouding staan onze twee Mnl. *hss.*, die toch maar weinig van elkander verschillen, tot den oorspronkelijken Lat. tekst?

Ten eerste, de Lat. wiegedrukken bevatten wat meer abstracte theorie, wat meer moralisering, wat meer bewijzen uit de H. Schriftuur en de HH. Vaders dan onze twee *hss.*; doch vooral vermelden zij *nauwkeurig* de bronnen waaruit geciteerd werd ; iets wat in de Mnl. *hss.* haast nooit het geval is. Een enkel voorbeeld! De wiegedruk van Rouaan *Sermo* 1, fol. II, kol. 2 heeft : Quod ipse (Christus), qui nullius rei defectum vel indigentiam habuit, orauerit, patet in multis locis evangelii. Ipse nempe baptizatus oravit, luce iiij°. In montem vel desertum locum fugit, ut oraret, ma. xiiij, marci primo et VI. In monte Thabor quando transfiguratus fuit, oravit, luce IX. Interdum in oratione pernoctavit, luce VI. Post ultimam cenam oravit,

Mathei XXVI, marc. XIIIJ et luce XXII. Et finaliter in cruce pendens oravit, luce xiiij°. — Sed queritur quare saluator noster docuit nos orare et petere et sic desiderium nostrum sibi exponere cum ipse sciat defectus nostros, etc. — Dit alles wordt nu als volgt in *hs. M.* blz. 1, kol. 1, bondig samengetrokken : Want doen hij (Christus) in der werlt was, plach hij selue soe dicke te beden by dach ende nacht. Want doen hij die xij apostelen kiesen wolde, was hij alle die nacht te voeren in bedingen... Eyn minsche mocht vragen wat node es dat ich bidde; dat God wilt dat sal hij mij gheven, ende om mijne bede en sal hij niet anders doen.

Ten tweede valt **soms** een voorbeeld, aangehaald in de wiegedrukken, weg in onze *hss.*, of wel wordt het door een ander vervangen, of naar een andere plaats overgebracht. Zoo worden in *Serm.* 37 der wiegedrukken voorbeelden aangehaald van 1. Lucifer ; 2. Adam en Eva ; 3. Dathan en Abiron ; 4. Abimelech ; 5. Absalon ; 6. Adonia ; 7. Aman ; 8. Herodes Agrippa ; terwijl in *hs. M.* blz. 312 en vlgg. voorkomen de *exempla* van 1. Lucifer ; 2. Adam en Eva ; 3. Dathan en Abiron ; 4. Amelech ; 5. Absalon ; 6. *Herodes Agrippa* ; 7. *Keizer Julianus*.

Ten derde, bieden de wiegedrukken ons een welingedeeld stel van 50 sermoenen met een inleiding als overgang, en een slotwoord gevolgd van het gewone : *Amen*, terwijl de *hss.* op de meeste plaatsen een doorlopenden prozatekst als in een leesboek vertoonen. Een voorbeeld onder den hoop levert het einde van het *derde* sermoen (wiegedruk) waarin het voorbeeld aangehaald wordt van den medelijdenden procurator ; onmiddellijk daarop volgt het gewone slot : deo id ipsum sibi ut creditur inspirante, qui est super benedictus in secula. Amen. Doch het *hs. M.* laat achter hetzelfde voorbeeld nog een ander exempel volgen (dat in wiegedrukken verschijnt op het einde van het *tweede* sermoen), waarin Katharina van Senis een groote rol speelt. Het woord *Amen* treft men hier nergens.

Ten vierde, worden de voorbeelden in de Lat. teksten zeer beknopt behandeld, terwijl de *hss.* zich hier en daar een breedvoriger uiteenzetting veroorloven. Zulks zal verder uit parallelteksten blijken.

Ten vijfde, wordt in onze *hss.* alle persoonlijke actie van den predikant op den achtergrond geschoven. De Lat. inleiding der wiegedrukken, waarin Stekin *zelf* zijn plan en doel uiteenzet, valt weg in de *hss.* Nergens treedt hier verder een redenaar op, die in den eersten persoon spreekt. Te vergeefs zoekt men

in de *mss.* aan het einde van het 35ste *Lat.* sermoen deze belangrijke uitlating van Stekin : « istud audivi ab illo, qui tunc temporis monachus erat in eadem domo (colonie ordinis carthusiensis) d. i. dit voorbeeld heb *ik* (Stekin) vernomen van iemand, die te dien tijde monnik was in hetzelfde karthuizerklooster te *Keulen*. Evenmin vermelden onze *hss.* deze merkwaardige gebeurtenis uit het leven van Stekin vermeld in *Serm.* 35 : in cuius locum *ego* licet indignus receptus fui prestante domino nostro Jesu Christo, d. i. in de plaats van dien weggelopen novice (uit het Karthuizerklooster te *Trier*) ben *ik* (Stekin), alhoewel onwaardig, aangenomen geworden door het toedoen van O. H. J. C.

Ten zesde, mist men in de *Mnl. hss.* het plan en den inhoud der 50 sermoenen, welke in de wiegedrukken voor- of achteraan opgegeven worden.

Hieruit volgt ontegensprekelijk dat niet Stekin, maar een schrijver uit lateren tijd het *Lat.* prototype onder het vertalen eenigszins gewijzigd heeft ten behoeve van minder ontwikkelde lezers. Dit verschil in de redactie tusschen de *Lat.* en de *Mnl.* teksten zal verder uit een paar parallelteksten zonneklaar blijken.

* *

Vooraleer we echter onze beide *Mnl. hss.* onderling vergelijken, moeten we deze wat uitvoeriger beschrijven. Het papieren *hs.* van Maastricht in-folio, sterk ingebonden, bevat 464 blz. verdeeld in twee kolommen van 5 cm. breed met 29 tot 34 regels elk. De tekst is overal van dezelfde hand met veel zorg en groote rechtstaande letter gecopieerd. Het opschrift vooraan, de voorrede, elke bedinge, het woord *exempel* is overal in rooden inkt geschreven ; zelfs verschijnt in 't eerste deel boven elke kolom het woord of de *bedinge*, welke op de bladzijde verklaard worden ; aldus, *pater, vader ; noster, onse ; die bist in den hemel* enz. tot blz. 140 ; de naam der aangehaalde schrijvers is in 't rood onderstreept. Alinea's komen niet voor ; ze worden aangeduid door een rood siermerk dat de initiaal van 't eerste woord voorafgaat ; al de hoofdletters worden met een rood streepje doortrokken. De initialen van het begin van een hoofdstuk zijn groot en smaakvol in 't rood en in 't zwart geteekend. Als leestekens komen voor het punt en soms het dubbel punt ; het punt dient zoowel om een bijzin als om een hoofdzin te scheiden. Vaak ontbreekt zelfs alle interpunctie. De verkortingen

zijn gemakkelijk te ontcijferen : *eñ* (= ende), *ppheet* (=prophet), *vlogelē* (=vlogelen), *goeth^t* (=goetheit), *vborgen* (=verborgen), *sust* (=suster), *gep* (=geschreven).

Dit Maastrichtsch *hs.* (*M.*) is het eigendom van den Z. E. H. Peeters, van Hechtel, die het steeds, lijk zijne vrome voorouders, als een kostbaar erfgoed der familie heeft bewaard. Zuster Katrien uit Maastricht heeft van een model afgeschreven, dat zelf slechts een enkele taallaag vertoont en bepaald in een Zuidlimburgsch, zelfs in een Maastrichtsch dialect is opgesteld.

Zulks bewijzen afdoende :

1. de veelvuldigeumlaut van *ā* en *â* (doch niet predominant) : *almechtigen*, 242 ; *eindrechtig* 15, 240 ; *ondrechtich* 2 ; *mcrgdendries* 464 ; — *greve* 232, *grevynne* 234, *mer* 1, 3, 9, 15, 17 ; *selicheit* 15, 17 ; *seliger* 6 ; *scemelyck* 5, *schemelicken* 5 ; *vegevuer* 234 ; — *bedeleers* 190 ; — naast : *maged* passim ; *verstantenisse* 38, *behaechlijck* 7, *genade* 9, *salicheit* 15, 17 ; *bequaem* 9, enz.

2. *ä* wordt steeds *i* vóór *n* + *nasaal* in : *minsche* 1, 13 ; — vaak in : *in* (=neg. conj. *en*), *sinden* 339 ; — doch meestal *e* in : *bremgen*, *brenct* 202.

3. oorspr. *i* vóór *r* + *gutt.* blijft soms in : *kircken* 135 ; *kirchoff* 248.

4. oorspr. *ī* wordt *i* of *ie*, zoowel in open als in gesloten lettergreep : *maertielien* 19, *ziegelen* 7, *sprieket*, 3 sg. 36 ; — *bielde* 12, 120 ; *briect* 3, 370 ; *spriect* 9, 36 ; *verghiff* (imper.) 226 ; — doch meestal *u* in : *huden* (hodie 209) ; of *oe* in : *voele* 37, 150.

5. oorspr. *ī* blijft monophthong met spell. *ie* in : *wiele* 454 ; *geliēk*, *blieven* enz. ; doorgaans echter spell. *i* : *bliven*.

6. oorspr. *ō* wordt weleens *ue* door *i*-umlaut : *brueders* 181, *sueken* 190 ; *genuechten* 322 ; — soms ook *oi* : *boicken* 40, *genoich* 37, *roiden* 43, *voidende* 30, *vloycken* 9 ; — naast regelmatig voorkomende *oe* : *boecke*, *genoech* enz.

7. ogm. *au* wordt vaak *ou* : *gelouwe* 17, *louge* 43, *ougen* 3, 5, 10 ; — n. *oe* (vaak) : *altoes* 3, *doet* 9, *oetmoedelyck* 5, *sve* 1, *hoere*, ww. 1 ; — n. *o* of *oo* (ook vaak) : *node* 1, *grooten* 5 enz.

8. Ogm. *ai* wordt schier regelmatig *ei* : *allein* 368, *geistlike* 282, *gheinen* 270, *leit* 9, *egein* 6, *meyningen* 252, *meist*

256, *ein* 11, 254, 268; — zelden *ee*: *een* 9, *bleef* 5, *geleert* 1; — zelfs *ie* vóór *r*: *ierste* 7, *ierstwerff* 7.

9. door contractie wordt *e+i* tot *ee*, *ei*: *teen* (10), *teyn* 46.

10. de vaak voorkomende verschuiving van *k* tot *ch*: *oech* (ook) 389, 390, 394; *dagelichsche* 189; — doch vooral in: *ich* (ik) 13, 19; *mich* 12, 112; *mych* 233; *dich*, *uch* (vos) 15, 152, 233.

11. de zeer vaak voorkomende regressieve assimilatie: *achden* (achtten) 10; *loesden* (losten) 17; *maeckden* (maecten) 10, 11, 13; *volmaecdelyck* 166; — doch ook soms: *maecten* 270, *genuechten* 322 enz.

Voorbeelden van de isosyllabische meervoudsvorming als *steol*: *steul*, kenmerkend voor het Maastrichtsch dialect werden niet opgeteekend.

Vormleer. Men lette op de oostelijke vormen: *der* onse (de onze) 5, *den* (=dien) 16, *allet* (=alles) 22; *ich*, *mich*, *dich*, *uch* (vos) 18, 233; *hon* (hun) 1, 17, 106, 110; *ur(e)* (vester) 108, — *naem* (nam) 242, *staeck* (stak) 10; 10. n. *sprack* 10; — imper. *ganck* 3, *stant* 400; — prt. *hi wolde* —, *si solden* 362; — p. p. *gehaven* (geheven) 8; *gecant* 40, *gesaht* 233, *gesat* 390. — *Sich* wederk. vnw. ontbreekt: *hem* 138.

Woordenschat. Dienen o. a. opgemerkt de oostelijke vormen en woorden: *goonstich* 11 (gunstig, niet bij Verd.), *inrunen* (inspreken), 36; *lattuycke* (fra. *laitue*; niet bij Verd.), *ontwerscap* 388 (ontstichting; niet bij Verd.); *sloge* 43 (slagen, niet bij Verd.), *spenen* 11 (spaander, niet bij Verd.), *vercállen* 20 (spreken), *wie* (wouw); *wie* (hoe) 3, enz.

Dit moge volstaan; we hebben hier zeker louter Maastrichtsche elementen voor ons.

* *

Het perkamenten hs. (B) uit de Kon. Bibliotheek n° 1654-1655 met titel: *Stekyn, Varia theologica* zit ingebonden met een Mnl. *legende* oorspronkelijk geschreven in 1435 in het Predikheerenklooster te Wezel en in het Rookklooster bewaard. Ons hs. (B) bestaat uit 163 bladen in-folio geheel beschreven in duidelijke, kleine letter zonder eenige versiering. Elke blz. telt 37 regels. Alleen het opschrift (twee regels), het woord

exempel en sommige initialen van hoofdstukken zijn in rooden en blauwen inkt kunstig aangebracht. Alle hoofdletters zijn verder met een rood streepje doortrokken. Het punt dient soms als interpunctie, ook de verticale scheidslijn.

De taal van het hs. is blijkbaar *Brabantsch* en nog wel *westelijk* *Brabantsch* uit de omstreken van Assche, Opwyck. Hier schijnt alweër maar één taallaag te bestaan, zoodat het hs. waarschijnlijk van een ander *Brabantsch* hs. in het Rookklooster zelf is gecopieerd. De volgende bewijzen pleiten zonder twijfel voor zulk *Brabantsch* dialect:

1. *ã* en *â* vertoonen zeer zelden *i*-umlaut: *meechden* 109; *ghesleghen* 103 r.; — *ghedeente* 39 r., *dieneers* 112 r., *marteleers* 103 r.; — naast regelmatig: *maecht*, *gheslaghen*, *salich* enz.

2. *ä* wordt vaak *i* vóór *n+dent.*: *inde* (einde) 163; *bekinnen* 3, *bekinde* 4 v., 39 v.; *te kinnenne* 39 v.; *ellindich* 112 v., *ghesint* (gezonden) 120, *sint* (zendt) 103 r., *sinde* 39 r. — naast ook: *bekennen* 1; *seynde* (zende) 116 v. enz.

3. oorspr. *i* vóór *s* wordt steeds *e* als in 't Oostvl.: *es* 1, *du best* 7 v; *messe* 1, 108 r.; *mesdaen* 6 r; *ontsienesse* 9 v. enz.

4. oorspr. *ũ* en *ū* hebben schier altijd *e*, *ē* in: *selen* (zullen) 1; *seldi* 6 r.; naast *sullen* 3 r.; — *selcke(n)* (zulk) 10 v.; 117.

oorspr. *ũ* wordt weleens *i* in de *jð*-st. als in 't Oostvla.: *stic* 39 v., 107 v.; *sticke* 104 r. naast *stuc(ke)* passim.

5. oorspr. *ð* wordt zelden *ue* door *i*-umlaut evenals in 't oostelijk Oostvla.: *gruet* 9 r.; *pruevene* 3 v.; *suede* 2 r., *suete* 6 v.; naast meestal *oe*: *ghenoechte* 6 r.

6. ogm. *ai* wordt *ie* vóór *r*: *ierste* 1. enz.; — doch ook *ei* vóór *dent.*: *ghebeinte* 116 v.; *cleyne* 106 v., 107 v.

7. het pers. vnw. is altijd vergezeld van *-liede(r)*: *hemlieden* 1, 39 r.; *hare leder* 3 r.

8. de gerekte vormen zijn *regel*: *dat rijcke* 163, *te leuenne* 163, *salichlike* 163, *zeere* 55.

9. Regel zijn de sandhivormen: *tytteliken* 118 r., *titelike* 105 v. (Vla. *tidelike*, *tielike*), *hoot* (hooft) 3 r., *hootsonde* 10 r., 106 v. enz.

Woordenschat. Het hs. B vertoont insgelijks *Brab.* vormen en woorden in de plaats van de specifiek Zuidlimburgsche: *inspreken* (= *inrunen*); *slage* (= *slegen*), *spaenre* (= *spe-*

nen), *wuwe* (=wie), *hoe* (=wie); *sprect* 43 v. (=vercallet 20) enz. — De Fra. woorden zijn hier ook talrijker.

Besluit. *Hs. B.* vertoont wel duidelijk de eigenschappen welke een Westbrabantschen tekst uit de 15de E., vooral uit de eerste helft der 15de E. kenmerken.

In welke verhouding staan nu onze beide Mnl. *hss.* tot elkander? Beide gaan zichtbaar op éénzelfde bron, d. i. op éénzelfden vertaalden tekst terug, vermits, zooals uit de parallelteksten verder blijken zal, zij doorgaans dezelfde woorden in dezelfde volgorde vertoonen. Doch het *hs. M* staat dicht bij den *Lat.* tekst. Het is immers, evenals de wiegedrukken, wel eens beknopter, nauwkeuriger van den oorspronkelijken tekst vertaald, zoodat het *hs. B* door een Brabander niet vertaald is uit het Latijn, maar afgeschreven (waarschijnlijk, blijkens de klanken en vormen vóór 1487) met voortdurende dialectische wijzigingen van een *hs.*, waarvan het Maastrichtsche *ms.* zelf letterlijk is gecopieerd. We staan hier dus weêr voor het feit, dat een oostelijk (Zuidlimburgsch) *hs.* overgebracht is naar een klooster in Westelijk Brabant, waar het bijna als het *Vaderons* Van Broeder Appelmans ten gebruike van de Brabanders in de daar heerschende schrijftaal is overgeschreven.

Het verwondert ons geenszins dat Stekins *Lat. hs.* in het Oosten eerst zou vertaald zijn, omdat dit *hs.*, opgesteld door een man die lange jaren in het oosten (*Schüttorf, Trier, Zeel-nem?*) had doorgebracht en daar gezag had verworven, zijn oostelijke kleur niet verbergen kon. Maar wel is het wonder dat nergens een bepaald *Vlaamsch* *hs.* gevonden wordt, aangezien Stekin door zijn predikatiën te Brugge, te Oudenaarde en te Rouaan toch wel bekend stond. Wellicht zal een doctrandus uit de Hoogeschool den tijd vinden om naar zulk een *Vla. hs.* uit te zien, en daarna uit te maken *door wie, hoe* en *waar* de *Lat.* sermoenen in een Mnl. kleed zijn gestoken, en onder welke handen al de nog te ontdekken Mnl. *hss.* de gedaante hebben gekregen, welke zij thans nog vertoonen. Tevens zal dan gelegenheid geboden worden om uit het lijvig *hs. M.* een woordenlijst op te maken van de min of meer specifiek Zuidlimburgsche klankvormen, woordvormen en termen met daarnaast de corresponderende *Vla.* en Brabantsche elementen,

welke te zamen én de lexicologen én de beoefenaars der Mnl. taal onschatbare diensten zullen bewijzen.

Hier volgen thans **vier** *zeer verschillende* parallelteksten met den *Lat.* tekst onderaan, waaruit de lezer dan gemakkelijk zal opmaken 1. hoe elk Mnl. *hs.* (*M, B*) ineensteekt; 2. hoe Herman Stekin styleerde; 3. in welke mate onze beide *hss.* afhankelijk zijn van den wiegedruk; 4. hoe de *exempla* in de *hss.* breedvoeriger worden ontwikkeld; 5. in hoeverre het beknopter Maastrichtsche *hs.* den *Lat.* wiegedruk soms nauwkeuriger wedergeeft dan het Brusselsche *ms.*

I.

Het **begin** der beide *hss.* verschilt, **bij uitzondering**, veel meer dan eenige andere tekst; doch nog merkelijk grooter is hier ook het onderscheid tusschen den *Lat.* tekst en de Mnl. *hss.* — Al wat in de parallelteksten of in de *Lat.* tekst tusschen haakjes gezet is, verschijnt niet in de corresponderende teksten; specifiek dialectische vormen en woorden worden soms gecursiveerd.

Hs. M.

Hier beghint die voersprake opden heiligen pater noster, [dien onse lieue here Jhesus Christus selue ons geleert heeft met synen gebenediden heiligen honichvloiden monde.]

Hs. B.

Hier beghint dat prologus oft vorredene vanden nauolghenden boeke [dwelc ghemact heeft een eerwerdich vader vander Chatusers ordenen.]

Onse lieve behouder onse

Lat. wiegedruk. — [Domine doce nos orare. *Lucae XI cap.* —

Saluator noster dominus Jhesus secundum humanitatem non solum pati et mori (debut), ut homines de manibus inimicorum suorum liberaret, sed etiam longo tempore cum hominibus in terra conversatus fuit, ut ipsos doceret ac saluberrimis documentis in viam salutis dirigeret.

Inter alia vero documenta salutis orare docuit et petere verbis et exemplis ut infra patebit. Quod cum discipuli ejus sollicitè ab eo fieri considerarent,] unus eorum in persona omnium ait ad ipsum: Domine, doce nos orare, ac si dixisset: Ex quo tam salubris et utilis est oratio, petimus ut doceas nos modum et formam orandi, quatinus oratio nostra Deo placeat, et nobis sit fructuosa. Dominus autem omnibus respondit dicens: Sic autem orabis Pater noster et cetera [ut dicitur *Math. VI'*].

Onse lieve behouder Jhesus Christus die comen wolde inder *werlt* om der minschen salicheit te wercken, heeft ons geleert dat wij bidden sullen. Want doen hij inder werlt was, plach hij selue soe dicke te beden bij dach ende nacht. Want doen hij die xij apostelen kiezen wolde, was hij alle die nacht te voeren in bedingen. Wij lesen dat op ein tijt ein vanden apostelen tot onsen here seide: «Heer, leert ons bidden». Doen leerden hon onse heer dat heilige pater noster. Ende dit ghebet hadden die apostelen in soe grooter werdicheit, dat men int beginsel der misse niet anders en las dan pater noster ende die consacratie van den heiligen sacrament.

heere Jhesus Cristus, Die comen wilde in die *werelt*, ende die menschen salicheden wercken. [Ende dat bewisde hi in alle sine wercken dat hi werckende was die mensche salichede.] Soe heeft hi ons ghelcert dat wi bidden *selen*, want hy selue, doen hij in deser werelt was, soe dicke plach te biddene [ende te sine in bedinghen beide] bi daghe ende bi nachte. Want wij lesen van onsen Heere doen hi die xij apostelen kiezen wilde, dat hi al den nacht te voren was in bedinghen. [Daer heeft hi ons in bewyst, dat wij bidden *selen*. Ende hier in bewisde hi ons noe goet dat bedinghe es.] Wij lesen dat op een tyt een vanden apostelen tote onsen Heere seide: Here, leert ons bidden, [recht oft hi segghen woude: «na dien dat bedinghe soe goet es, soe es ons noot dat wy weten wat wy souden bidden. Ende dat bewiset ghi ons wel, want ghi selue soe dicke in bedinghen syt; ende daer omme leert ons bidden».] Doen leerde onse heere hemlieden dat heileghe pater noster. Ende dit ghebet hadden die appostelen in soe grooter werdichede dat int beghinsel als men messe dede, dat men anders niet en las dan een pater noster ende die consacratie van den sacramente.

II.

Stekin om te bewijzen dat er moet geleden en gestreden worden om de onuitsprekelijke vreugde des hemels te genieten, haalt in zijn 17de Sermoen het voorbeeld aan van een heidenschen Tartaarschen landvorst, die door de heete koorts aangegrepen, 's nachts ongekleeft wegliep, en in de wildernis op een berg een rijken Koning (God) aantrof omringd van glans en glorie. Deze gebood den vorst terug tot zijn volk te keeren, zich door twee priesters te laten onderwijzen en een heilig leven te leiden.

Hs. M. blz. 123.

Men leest ein exempel dat was ein lantsheer die heiden was. Ende desen man quam eins aen den bernenden *rede*. Ende die hietde vanden rede sloech hem int *hoeft* soe dat hi rasende waert recht oft hi uten synne gheweest hadde. Mer die by hem waren, bewaerden hem soe dat hi niet in misdede. Op einen nacht doen sy allen slieden, soe stont hi op al naect ende liep in ein wildernisse, ende was daer drie dage lanck dat niemant en wyst waer si hem verloeren hadden. Nae drie dage quam hi tot hem seluen. Ende creich syn synne alentlick weder alsoe hise te voeren hadde, eer hem die *rede* quam. Doen vant hi hem in die wildernisse te synen grooten verwonderen al *wij* hij daer comen was. Hij *omsach* die *werlt*, *mer* hi en vernam nergent *stat* noch huis daer hij toe gaen mochte. Doch hi sach van verren einen alten

Hs. B. blz. 89.

Men leest een exempel dat was een heiden die was een lantsheere, ende dese man quam aen den barneden *corst* (*l. corts*), ende die hitte vanden *cortse* die sloech hem int *hoot*, soe dat hi rasende waert ende recht oft hi wt den sinnen gheweest hadde; mar die ghene die bi hem waren, die bewaerden hem soe dat hi niet en mesdede. Op eener nacht als alle slieden, soe stont hi op al naect, ende liep in een wilde bosch, ende was daer drie daghen lanc ende die lieden en wisten niet waer si hem verloren hadden. Als dese drie daghen leden waren, soe quam hi tot hem seluen. Ende hadde sine sinne alsoe wel als hi te voren hadde, eer hi de *corts* hadde. [Ende als hi *sach* dat hi daer was], soe peysde hi *hoe* hi daer ghecomen was. Ende hi en sach nergens *stede* daer hi toe gaen mochte. Mar van verren soe sach hi enen berch,

hogen berch daer groote clae-
rheit bouen scheen. Hi ginck
tot aen den berch ende pijn-
den hem op te clymmen met
handen ende mit voeten soe
dat hi daer bouen quam.

Daer vant hij einen coninck
sittende op eyenen gulden
throen ende was ons heer sel-
ue. Ende neuen hem die gebe-
nedide werde conincginne die
maget *Maria* ende vele andere
heiligen beide oude ende ion-
ge. Doen waert daer ein tot
desen man gesent met einen

ende daer was groote clae-
rheide op. Hi ghinc tot aenden
berch, ende pijnde op te clim-
nenne met handen ende met
voeten soe dat hi daer quam.
Daer sach hi enen coninc sit-
ten op enen guldenen troen,
ende dat was ons heere selue,
ende bi hem die ghebenendide
maghet *Marie* ende vele ande-
re heileghe beide oude ende
ionghe. Ende doen was daer
een tot hem ghesent met
eenen cleede, ende dat hi dat
soude aendoen ende comen

Wiegedruk 1480 fz. Exemplum. Legitur enim [in libro de apibus] quod quidam *nobilis*, qui erat *regis tartarorum consobrinius*, cum acutissimam febrem pateretur, materia ad cerebrum ascendente, in furiam raptus fuit, et dormientibus omnibus, qui circa illum erant, aufugit nudus et tribus diebus ac tribus noctibus per heremum vastissimam oberravit. Tercia vero nocte, digesta materia, compos mentis factus fuit, et in tenebris horrens solitudinem quid faceret ac quo se verteret nes ciebat. Et ecce post paululum vidit in montis cacumine ingens lumen. Reptans ergo manibus et pedibus ascendit in montem. Et ibidem vidit regem admirabilem super omnem solis fulgorem splendidum in throno aureo residentem, et ad ejus dexteram reginam [incomparabili decore fulgentem]. Vidit etiam mixtim seniores et juvenes in thronis aureis assidentes [et ministros ex omni parte vultibus sidereis rutilantes]. Haec ut vidit gentilis supra id quod credi potest obstupuit. Nec mora unus ministrorum a rege missus vestibus nudum induit et ad regem perduxit: Cui rex ait: « Nichil in rebus humanis simile quid vidisti? » Et ille: « Nichil, inquit, Domine. Et rex ad eum: « Ego sum, ait, christianorum deus, rex et dominus sempiternus. Tu autem redibis ad populum tuum et perquirens inuenies in gente [ungarica quae mixta est genti tuae] duos presbiteros cristianos talis habitus et talis formae, a quibus erudieris ad normam fidei cristianae ». Et ut haec audiuit gentilis renuit omnium beatorum societate frustrari. Et mox rex ait ad eum: « Impossibile est talem te manere nobiscum. [Sed si christianam fidem receperis, jocundissima ista societate perfrueris]. Hoc dicto miles sedens in equo albo suscepit illum, et in exercitum tartarorum reduxit. Ille vero [sicut jussum fuerat], presbiteros quaesiuit et inuenit, et eruditus in fide cum multis millibus tartarorum sacrum baptismum suscepit ac postmodum christiane et sancte vixit. [Vestes autem quas nudus acceperat praecipui coloris erant, atque mollitiei]. Opus autem earum nec plumarium id est acu factum nec textrinum adverti poterat, [sed super omni humano artificio contextum videbatur].

cleide, dat hi dat soude aen-
doen ende comen voer den
coninck. Doen hij daer quam
ende sach den coninck sitten
in einen gulden throen ende
alle die bi hem waren in gul-
denen *setelen* vrachde hem
onse heer oft hi oech schoen-
re dinck in die werlt gesien
hadde; hij antwoerde: «neen
ich». Doen seide onse heer:
«Ich ben der kersten god, en
die heer alre mogentheiden.
Du *salst* weder keren tot dinen
volck ende sueken dese twee
priesters ende die *sullen* die
leren dyn salicheit. Doen
seide die heer: «O lieue heer,
van hier en mach ich niet
gaen». Onse heer antwoerden:
«du moets van hier gaen ende
gesuuert werden van dinen
sonden». Te hants quam daer
ein man met einen witten
perde bereit, die voerden hem
in syn stat. Daer vertelden hij
wat hi gesien hadde. Ende
ontboet die twee priesters tot
hem ende ontfienck dat ker-
sten gelouwe ende vele van
synen volck met hem. Ende
hij toenden dat cleit, dat hem
angetogen was, dat ombekent
was aen te siene. Want het en
was geweuen noch *geneyt*.
Ende dese man was alsoe ver-
andert in hem seluen, oft hi
eyn ander minsche geweest
hadde, en hi leefden wale en-
de starff salichlick. Ende doen
quam hij in dat ewige rijck.

voer den coninc. Ende doen
hi daer quam ende sach den
coninc sitten in eenen gulde-
nen troen ende alle die bi hem
waren in guldenne *sittenne*.
Doen seide onse heere tot
hem: «hebstu enich scoenre
dinc ghesien inder werelt»?
ende hi seide: «Nenic, heere».
Doen seide onse heere: «Ic
ben der kerstennen god ende
heere alre mogenthede, en
du *selt* wederkeeren tot dinen
volcke, ende du sels soeken
dese twee priesters, ende die
selen di leeren dine saliche-
de». Doen seide hi: «Heere,
van hier en mach ic niet
gaen». Doen seide onse heere:
«du moets van hier gaen ende
du moets ghesuuert worden
van dinen sonden». Ende doen
was daer een man met eenen
witten peerde beereet, ende
voerde hem in sine stede.
Ende hi seide wat hi ghesien
hadde. Ende ontboet die twee
priesters tot hem ende hi ont-
finc dat kersten gheloeue en-
de vele van sinen volcke met
hem. Ende hi toende dat cleit
dat hem *aen ghedaen* was dat
sere *selsen* was, want het en
was gheweuen noch *ghenaeyt*.
Ende dese man was soe ver-
andert in hem seluen oft hi
een ander mensche hadde ghe-
weest, ende hi leuede wel en-
de starff salichlike, ende doen
quam hi in dat euweghe
rijcke.

III.

Stekin wou in zijn 9de Sermoen bewijzen, dat Christus onze broeder is, en dat we, als we onzen evennaaste beminnen, Christus zelf beminnen. Hij haalt het voorbeeld aan van een Franschen bisschop, die, omdat hij zich vernederde in het verzorgen van een akkerzieke, door een wonderbare verschijning van Christus begunstigd werd.

Hs. M. blz. 65.

Exempel. Men leest van einen heiligen busscop in Vrankryck die was ein heilich man ende hadde groote *medeliden* metten lazerschen minschen. Ende plachse deckwile te visitieren ende almoesen te geuen ende haer handen te kussen. Op einen tijt quam dese heilige busscop gereden. Ende daer quam ein lazersche minsche tegen hem ; die minsche was soe vreiselick aen te siene, dat allen minschen

Hs. B. blz. 48.

Exempel. Men leest van enen heiligen bisscop in Vranckerike, die was een heilich man, ende hadde groote *compassie* ende medeliden metten lazerschen mensen, ende plachse dicke te visenteeren ende aelmoesene te gheuenne ende haer hande te cussenne. Op een tyt quam dese heileghe bisscop gheden, ende daer quam een lazersche mensche ieghen hem ; die mensche was soe

Wiegedruk (1480) fol. c^d. Exemplum. [Similiter scribit Cesarius in Dijalogo quod tempore, quo heresis albigensium pullulare cepit], erat quidam episcopus in Francia etate iuuenis sed magne virtutis. Hic tante fuit humilitatis et misericordiae quod nullum leprosum absque largitione elemosine preteriret. Consuevit enim propriis manibus eis elemosinam dare, et eorum manus osculari. Quadam die cum [per viam publicam] equitaret, uidit [iuxta viam] leprosum quemdam horridum aspectu et ita lepra corrosum quod vix poterat videri sine cruciatu; petiit autem raucissima voce ut sui miseretur. Quem episcopus ut vidit, de equo descendit et elemosinam obtulit. Sed leprosus dixit nummos sibi non esse necessarios, sed hoc velle ut putredinem seu carunculam de naribus pendentem abstergeret. Quam cum episcopus manu tangeret ut abstergeret, leprosus clamauit dicens: « cessa, cessa; asperitatem digitorum tuorum tollerare non valeo ». Et cum adhiberet partem camis sue de panno satis subtili similiter prohibitus est. Et episcopus: « Unde vis, inquit, ut abstergatur »? « Nil aliud admittam quam lictionem lingue ». Ad quod verbum natura pontificis exhorruit, et cum luctaret natura contra gratiam, tandem gratia vicit naturam, et episcopus apposuit linguam suam, ut lingeret. Mira res: mox [de naribus ejus, qui leprosus videbatur], gemma speciosissima cecidit in os episcopi. Et statim qui in forma leprosi se ostenderat, gloriose transformatus celos ascendit promittens episcopo, quod glorie sue particeps esse deberet in regno celorum.

mocht gruwelen, ende dese siecke minsche begeerde met den busscop te spreken. Ende hij was soe heissche, dat men hem cum mocht verstaen. Doen sat die busscop van sinen perde, ende ginc tot hem. Ende doe seide die lazersche minsche dat hi begeerden ontfermherticheit van hem, ende die busscop boet hem almoesen, mer hij seide: «ich en wil gein almoesen». Doe seide die busscop: «wat ontfermherticheit wild ir van mij hebben?» doen seide die lazersche minsche: «dattu affdoest die onreynicheit van mynre **nasen**». Doen ginck die busscop daer toe met synre hant; mer hi seide hem hi en mochtes niet geliden met synre hant. Doen **naem** die busscop ein sacht cleit om dat hijt daer mede affdoen soude. Doen seide die lazersche minsche: «ich en machs anders niet geliden dan met dinre tongen. Doen hadde die heilige busscop eyn vereysen in hem seluen [ende began aen te nemen om hem seluen te verwijnnen.]

Want syn natuere die waert beroert alst gein wonder en was ; mer nochtan verwan hij hem seluen, ende began aen te comen met synre tongen. Ende rechte voert viel in synen mont eyn die alre *costelickste* steyn die men vinden mochte; Ende onse heer vertoenden

vreeselijc aen te siene dat alle mensen mochte gruwelen, ende dese lazersche mensche begherte den bisscop te sprekenne, en hi was soe heesch dat men hem cume mochte verstaen. Doen sat die bisscop van sinen peerde, ende hi ghinc tot hem, ende doen seide de lazersche mensche hi begheerde ontfarmichede van hem. Ende die bisscop boet hem aelmoesene, maer hi seide: «ic en wille gheen aelmoesene». Doe seide die bisscop: «wat ontfarmicheiden wildi van mi hebben?». Doen seide die lazersche mensche: «dattu affdoets die onreynichede van minen **nuese**». Doen ghinc die bisscop daertoe met syre hant, maer hi seide hem, hi en mochs niet ghedoghen met synre hant. Doen **nam** die bisscop een saecht cleet om dat hijt daermede af doen soude. Doen seide de lazersche mensche: «ic en machs niet ghedoghen». [Doen seide die bisscop: «wat sal ic di dan doen?» Doen seide hi: «ic en machs anders niet ghedoo-gen] dan met dynre tongen». Doen hadde die heileghe bisscop een vereysen in hem seluen ; want syn natuere wart beroert als gheen wonder en was, en nochtan verwan hi hem seluen, ende begonster aen te comenne met synre tonghen, ende rechte voert soe viel in sinen mont enen die

hem openbaerlyc dat hij selue was ende hij seide : « ich bedancke mij van dij dattu my dit gedaen hebst, ich salt di lonen inden ewigen leuen». Ende onse heer voer van hem.

alre *precioesten* steen die men vinden mochte, ende ons heere vertoende hem openbaerlike dat hyt selue was, ende hi seide: «ic bedancke di dattu mi dit ghedaen hebs ; ic saelt di loenen in dat euwelike leuen, ende onse heere voer van hem.

IV.

Het laatste deel van het *hs.* zelf is, evenals het *begin*, zeer verschillend in den Lat. en in de Mnl. teksten. Het verschil in taalopzicht blijft hetzelfde tusschen beide Mnl. hss.

Hs. M. (blz. 464).

Ende hier omme *sullen* wij devotelick onsen pater noster lesen soe dat wi hier wt moegen vercrigen salichlick te leuen. Ende dat wy nae desen *ellendigen* leuen moegen comen in dat hemelsche rijck daer alle blijsscap is sonder *einde*. Des *gonne* ons die moegentheit des vaders ende die wijsheit des soens ende die goedertierenheit des heiligen geistes. Amen.

Hs. B. (blz. 326)

Ende hier omme soe *selen* wij devotelike ons pater noster lesen soe dat wij hier moghen vercrighen [gracie] salichlike te leuene. Ende dat wij na desen *ellindigen* leuene moghen comen in dat hemelsche rijcke daer alle bliscap in es sonder *inde*. Des *onne* ons die moghentheit des vaders, ende die wijsheit des soens ende goedertierenheit des heiligen geest. Amen. [Gode lof met grooter dancbaerheit in euwicheden sonder *inde*; want alle lof bestu wert, werde heere. Jhesus maria sint semper *nobiscum* in via. Amen.]

Lat. Wiegedruk. Rouaan, fol. CXIII. Nos igitur instanter et feruenter oremus et in quacunq[ue] necessitate anime vel corporis fuerimus, toto corde per orationem ad dominum confugiamus et precipue orationem dominicam semper ad manum habeamus, quia brevissima est et utilissima quatinus deo nostro placentes in hac lachrymarum valle veniam et gratiam et in celesti patria gloriam feliciter consequamur. Per dominum nostrum iesum christum saluatorem nostrum cum patre et spiritu sancto viventem et regnantem per infinita seculorum secula.

A. M. E. N.

DEN
GROOTEN ENDE NIEVWEN
REINART DE VOSS,
een nieuw handschriftelijk Reinaert-Document,

UITGEGEVEN DOOR

Is. TEIRLINCK.

